

Дослідження 1998 року

М. Пелешин

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО РОЗКОПКИ У ВИННИКАХ НА ГОРІ ЖУПАН У 1998 р.

Винниківський загін археологічної експедиції Львівського університету в липні 1998 р. продовжив невеликі розкопки енеолітичного поселення в північно-західній частині Винник¹. Поселення розташоване на вершині одного із східних відрогів узгір'я, на горі Жупан (близько 380 м над рівнем моря). Це узгір'я, як відомо, входить у ланцюг височин, що з'єднують Розтоцьке плато на північному заході Львівщини з північними відрогами Подільської височини. Гора Жупан здавна покрита буково-грабовим лісом. Лісовий покрив своєрідно вплинув на стан збереження культурного шару, який залягав на глибині 0,3-0,6 м від сучасної поверхні. Коренева система дерев зберігає верхній шар ґрунту від розмивання, ерозії, одночасно вона ж його і руйнує. Зауважено, що дерева часто ростуть на тих місцях, де знаходились давні житла, ями, глиняні печі.

1. Пелешин М.А. Археологічні роботи у Винниках // Археологічні дослідження Львівського університету. - Львів: Ред. відділ Львів. ун-ту, 1998. Вип. 3. - С. 5-23.

Досліджена у 1998 р. площа (близько 64 м²) складалась з двох частин: одна з них - це траншея (12x2 м), що прилягала до західної стінки розкопу 1997 р., інша - невеликий розкоп, який продовжував минулорічний розкоп у північному напрямі вздовж схилу гори (40 м). В обох досліджених ділянках простежувалась приблизно однакова стратиграфічна ситуація: в траншеї верхній шар ґрунту - це слабо насичений лісовий перегній, який на глибині близько 0,3 м від сучасного рівня поверхні переходив у глину; в розкопі, тобто ближче до схилу, верхній шар гумусованого ґрунту залягав до глибини 0,7 м.

На обох досліджених ділянках були виявлені ями та залишки глиняних черенів, які за характером виявлених у них побутових речей можна розглядати як залишки жител. Згідно із загальною нумерацією раніше досліджених об'єктів, - це залишки жител 13, 14 і 15.

Житло 13 представлене овальним заглибленням, контури якого виявлені на глибині 0,8 - 0,9 м від сучасної поверхні. Розміри заглиблення становили 1,7x1,5 м, глибина в матеріку - 0,4 м (рис. 1). У верхній частині заповнення заглиблення виявлено кілька різних розмірів каменів (діаметр найбільшого з них становив близько 0,7 м), які могли підтримувати дерев'яне перекриття житла, але під час його руйнування зсунулись у заглиблення.

Придонна частина заглиблення заповнена темно-сірою

гумусованою землею, а також грудками глиняної обмазки коричневого і темного кольорів від зруйнованого череня. На більших грудках чітко простежувались паралельні відбитки дерев'яних паликів діаметром до 5 см.

Глиняний посуд дуже пошкоджений. Більшість уламків належали п'яти горщикам культури лійчастого посуду, знайдено також кілька фрагментів столових трипільських посудин. З інших речей у заглибленні були крем'яні пластина-пилка із зубчастим краєм (рис. 10:4), лезова частина сокири (рис. 11:4), кілька пластин та відщепів, одне ціле і одне пошкоджене глиняні пряслиця, кілька розбитих кісток тварин. Пластина-пилка побувала у вогні і потріскала на кілька кусків (рис. 10:2-4). Сліди перебування у вогні має і сокира (рис. 11:4). Ця обставина дає підставу вважати, що частина речей потрапила на розвал череня тоді, коли він уже не функціонував.

На місці житла 14 залишилось невелике овальне заглиблення розмірами 1,2x1 м і глибиною 0,3 м у материку. У заглибленні і навколо нього знаходились уламки кераміки культури лійчастого посуду, грудки глиняної обмазки, кілька невеликих крем'яних конкрецій, ймовірно, заготовок для виготовлення знарядь.

На місці житла 15 виявлено грудки глиняної обмазки від череня, невеликі камені без виразної системи розташування, уламки кераміки культури лійчастого посуду,

глиняне пряслице, а також близько десятка невеликих крем'яних відщепів.

Із викладеного можна зробити висновок, що описані рештки жител слід пов'язувати з поселенням культури лійчастого посуду, що розміщались в один-два ряди вздовж східного схилу гори. Оскільки шар пісковикового каменю залягає плитко, то уламки каменів використовували, споруджуючи наземне перекриття жител - для обкладення його країв. Можливо, такі кам'яні уламки підтримували якісь дерев'яні настили. На інших поселеннях культури лійчастого посуду у межиріччі Західного Бугу і верхньої течії Дністра використання каменю для облаштування жител поки що не зафіксовано.

Виявлений на досліджуваній ділянці поселення побутовий речовий матеріал відноситься до культур лійчастого посуду та трипільської. При цьому виявлено, що речі культури лійчастого посуду залягають головню в житлах, трипільський матеріал розсіяний - уламки кераміки знаходяться в житлах і розкидані в різних місцях на давній поверхні.

Колекція кераміки 1998 р. культури лійчастого посуду не потребує детального технологічно-типологічного опису, оскільки практично не відрізняється від раніше виявленої. Зазначимо, що вдалося вирізнити фрагменти близько 18 різних посудин. Більш характерними є фрагменти горщика

з низькими слабо розхиленими вінцями, які мають два кругові валикоподібні потовщення. По них нанесено підтрикутні штампові заглиблення (рис.2:1). Посудина виготовлена з домішкою дрібного піску, коричнева поверхня вигладжена, місцями сильно стерта, можливо, від тривалого користування.

Виділяється також частина високих лійчастих вінець досить великого горщика, прикрашених під краєм групами вертикальних заглиблених рисок (по 3-4 риси у кожній групі (рис.2:4). Привернула увагу та обставина, що вінця незвично грубі. Таких грубих, а отже, дещо спрощених вінець на горщиках з інших поселень не доводилося знаходити. Інші горщики відрізняються від раніше виявлених лише другорядними деталями. Наприклад, один з горщиків був слабо обпалений, його стінки в переломі чорні, зверху поверхня ангобована рідкою глиною під коричневий колір (рис.2:3). Варто згадати частину стінки черпака з ручкою, яка потовщена вздовж у вигляді валика (рис. 2:2). Таке формування ручки загалом не типове для черпаків культури лійчастого посуду. Привернув увагу й фрагмент стінки посудини, ангобованої у вишневий колір, що не є типовим для культури лійчастого посуду.

Отже, кераміка культури лійчастого посуду, маючи притаманні цій культурі риси, характеризується деякими другорядними особливостями. Очевидно, це свідчить про її

місцеве виготовлення, що неминуче породжувало певні другорядні відхилення від усталених форм виготовлення кераміки. Можливо, це є часткові прояви загальної тенденції змін у керамічному виробництві культури лійчастого посуду на етапі її поширення у межиріччі Західного Бугу і Верхнього Дністра.

Трипільської кераміки на досліджених ділянках виявлено небагато - близько 15 уламків посудин. Вони досить добре відтворюють форми посудин. Перш ніж охарактеризувати посуд, зазначимо одну малопомітну в попередні роки досліджень рису: на зовнішній поверхні кераміки виступають заглиблені риси, лінії, ровики, які нерідко пересікаються, сходяться кінцями під кутом, що створює враження загадкових літер, знаків. Ці відбитки особливо чітко простежуються на мокрій поверхні посудин. Вони наносились твердими стеблами трави чи плетінки, якими користувалися в процесі ліплення посудин. Щось подібне спостерігається під час обробки поверхні посуду у стжижовській культурі бронзового віку, поширеної переважно на Волині.

Трипільська кераміка, як і в попередні роки, поділяється на кухонну і столову. Кухонна кераміка представлена здебільшого горщиками й мисками. Вона виготовлена з глини з домішкою дрібного піску, відносно добре випалена й легка. Горщики невеликі (діаметр вінець їх становить 16-18 см), стінки їх злегка опуклі у верхній частині, вінця

плавно відігнуті з тонким краєм. На верхній частині, а також по краю нанесено орнамент у вигляді ямок та заглиблених рисок (рис.3:1,2). Особливо виділяється частина горщика, прикрашеного на шийці вертикальними, а наплечках - горизонтальними відтисками дрібного шнурка (рис.3:3). Подібний орнамент на поселенні у Винниках трапляється рідко.

Другу групу (тип) становлять кілька горщиків, які мають дуже відігнуті вінця з тонким краєм (рис.4:1,2). Такі посудини зрідка знаходили під час розкопок у Винниках у попередні роки, вони мало відомі із західноволинських поселень.

Виділяються фрагменти двох - трьох горщиків із слабо опуклими стінками і низькими невиразними вінцями (рис.5:1,2). Такі посудини також мало відомі з пізньотрипільських поселень Середнього Подністров'я.

Привертає увагу частина посудини (корчаги ?) з широким горизонтальним краєм вінця (рис. 2:2).

З інших посудин назовемо фрагмент стінки невеликої амфори з вухом, розміщений на рівні найбільшої випуклості стінок. Вуха має гострі краї та досить великий горизонтальний отвір (рис.4:3). Над вухом і на рівні його посудина була прикрашена заглибленими рисками (рис. 4:3). Такі посудини були рідкістю на поселенні.

До складу кухонного посуду належать 3 фрагментовані миски, які за формою подібні до раніше знайдених (рис.6:1-

4). Їхня внутрішня поверхня переважно чорного кольору, зовнішня - коричнево-сіра. Орнаментації мисок, судячи за знахідками різних років розкопок, приділялось чимало уваги і вигадок. Орнамент наносився переважно відтисками дрібного шнурка. Часто вживаними були чотири елементи орнаменту: горизонтальна зигзагоподібна і горизонтальна прямолінійна стрічки, скісні заглиблення по зовнішньому краю вінець і групи скісних відтисків шнурка по широкому горизонтальному краю (рис.6:1-4).

Знахідки столової кераміки нечисленні, це переважно дрібні фрагменти. Вони виготовлені з чистої глини, яка містить компонент дрібненького піску, випал добрий, поверхня світла з сивим та коричневим відтінками. Виділяються 3 посудини: мисочка з грубими розхиленими стінками (висота її - 6 см, діаметр вінець - 10 см) (рис.7:1), верхня частина горщика з опуклими стінками (рис. 7:2), верхня частина кулястої посудини з відбитками рівчиків на зовнішній поверхні (рис.7:3). Певною несподіванкою є знахідка фрагмента масивної глиняної фігурки тварини. Фігурка, ймовірно, мала плоску основу і була прикрашена шнуровим орнаментом, про що свідчать горизонтальні і скісні відбитки шнура по боках (рис.8). Вона стилістично близька до фігурок з пізньотрипільського поселення в Голишеві поблизу м.Луцька і вказує на близькі релігійно-світоглядні уявлення пізньотрипільських общин Західної Волині і

межі річчя Західного Бугу й Верхнього Дністра.

З інших глиняних виробів варті уваги два біконічні прислиця. Вони знайдені серед матеріалів культури лійчастого посуду, але однозначної відповіді на запитання, до яких з двох культурних комплексів їх віднести, немає (рис. 9).

Знахідок з кременю на дослідженій площі було небагато (близько 40 екз.) Приблизно половина їх - це дрібні підщепи, зрідка невеликі ядра, поверхня яких частково покрита патиною. Виділяється невеликий нуклеус, який на кінцевій стадії був використаний як відбійник (рис. 11:7). Нуклеус мав одну поперечну площину (його довжина 7 см), з нього сколювали невеличкі пластинки.

Нині важко відповісти на запитання, звідки доставлявся кремень на поселення. Можна припустити, спираючись на його зовнішній вигляд, що він має переважно західнобузьке походження. Частина речей виготовлена з темного матового кременю, який характерний для верхньодністровських виходів кременю.

З готових знарядь у доброму стані збереглися ніж, скребки, вістря і два наконечники стріл. Ніж виготовлений на довгій пластині (довжина - 11 см), її краї оброблені високою скісною ретушшю. Він був у тривалому користуванні, про що свідчать затупленість леза і заполірованість усієї поверхні (рис. 10:1). Інший пошкоджений ніж мав також сильно заполіровану поверхню

(рис. 10:8). Виділяється довга потріскана від вогню на кілька кусків широка пластина. Один край її внаслідок відповідно нанесеної ретуші зубчастий, сильно заполірований від ужитку (рис. 10:4). Це, по суті, перша знахідка такого довгого ножа-серпа на досліджуваному поселенні, її, ймовірно, слід віднести до трипільського культурного комплексу.

Скребки представлені двома екземплярами. Один з них виготовлений на короткій широкій пластині, спинку якої підправлено кількома сколами, а дугоподібний кінець і бокові краї різної висоти - ретушшю. Довжина виробу - 8 см (рис. 11: 1). Інші скребки не є такими виразними (рис. 11:3). Виділяється грубе коротке підтрикутне вістря, спинка якого оброблена численними сколами, а бокові краї затуплені і мають дрібну ретуш (рис. 11:2). Це перша знахідка такого виробу на поселенні. Сокири представлені трьома пошкодженими екземплярами. Вони клиноподібні, прямокутні в поперечнику, на їхній поверхні збереглися сліди шліфування (рис. 11:5). Особливо виділяється незвично гостре лезо однієї з більших сокир (рис. 11:4).

Наконечників стріл виявлено два екземпляри. Один з них трикутний, оброблений з обох сторін ретушшю. Довжина його становить 2,5 см (рис. 10:6). Інший наконечник - це звичайний відщепок із загостреним ретушшю кінцем (рис. 10:7).

Заслуговують на увагу дві знахідки з кременю. Перша

в них - це уламок сокири, виготовленої з смугастого кременю (білі і сірі прошарки). Вважаємо, що це типовий свенцеховський кремій (назва походить від м.Свенцехова у верхів'ях Вісли). Це перша знахідка цього кременю на винниківській пам'ятці.

Друга знахідка - це уламок широкої тригранної пластини. Кремій темно-сивого кольору з численними малими плямами - вкрапленнями. Це також повісянський сорт кременю. Звідси випливає висновок про якісь етнічні чи економічні зв'язки общин культури лійчастого посуду з своїми одноетнічними західними сусідами.

На досліджуваній частині поселення знайдено також кілька струхлявілих кісток тварин: кінцівки передньої ноги свині, кістку великої рогатої тварини, кілька розколотих трубчастих кісток та ін.

Отже, розкопки 1998 року у Винниках дали нові відомості про житлове будівництво і планування будівель поселення культури лійчастого посуду, матеріальну і духовну культуру жителів цього поселення зі змішаним складом населення і наблизили до повнішого розв'язання проблеми взаємозв'язків культур лійчастого посуду і трипільської в межиріччі Західного Бугу і Дністра.

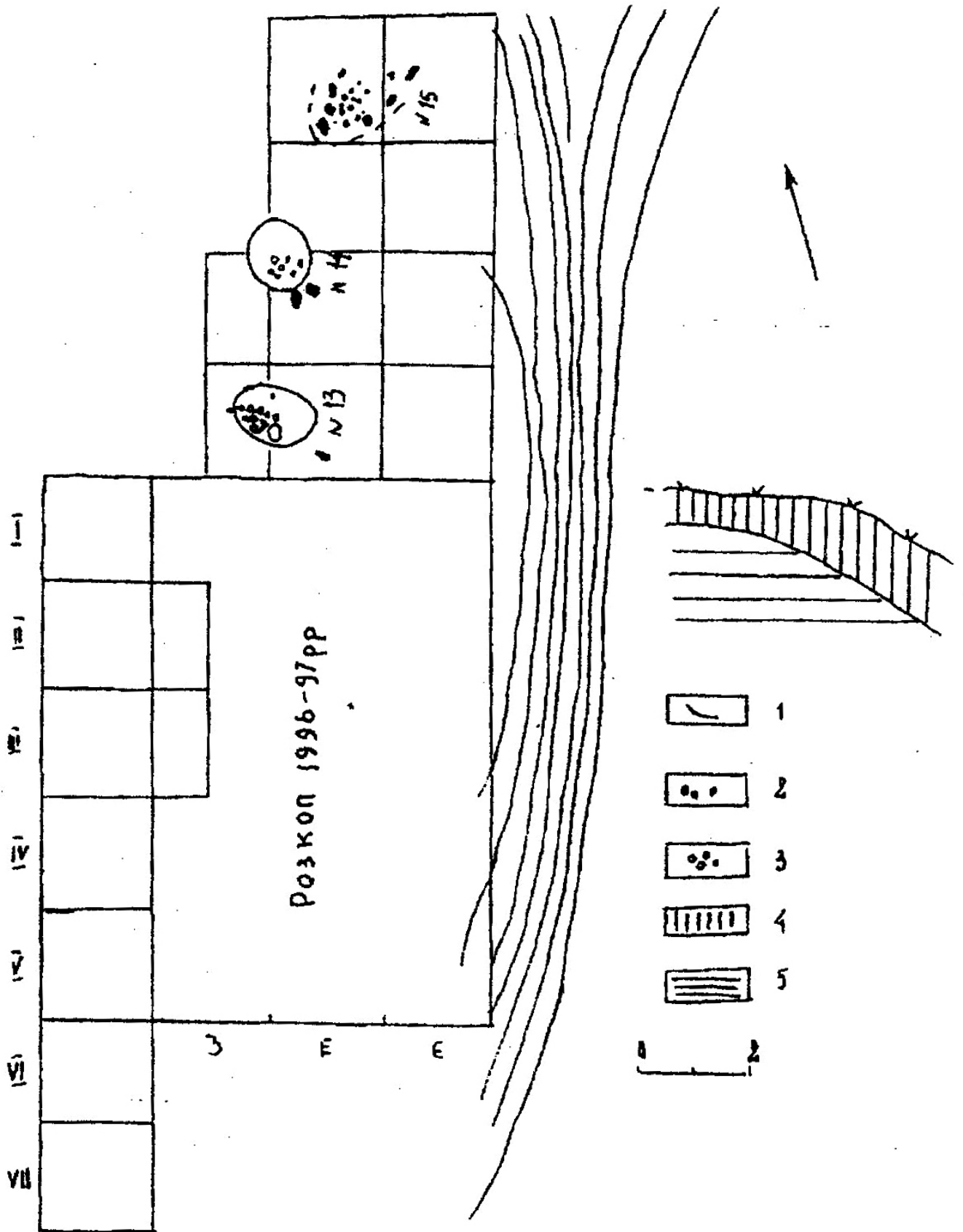

Рис.1. Винники. Урочище Жупан. План розкопів: 1 - контури ям, 2 - куски каміння, 3 - глиняна обмазка, 4 - верхній шар ґрунту, 5 - материк.

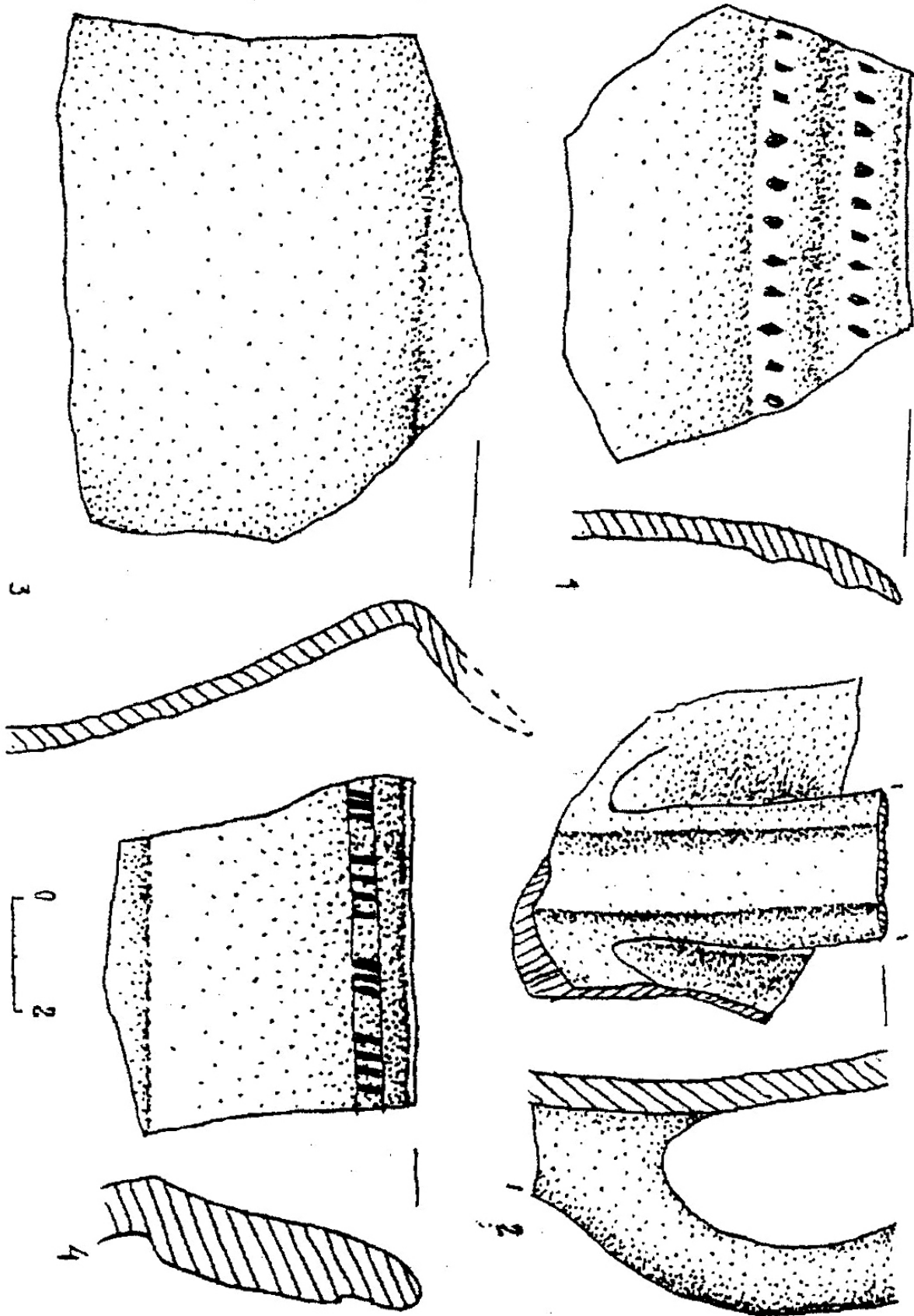
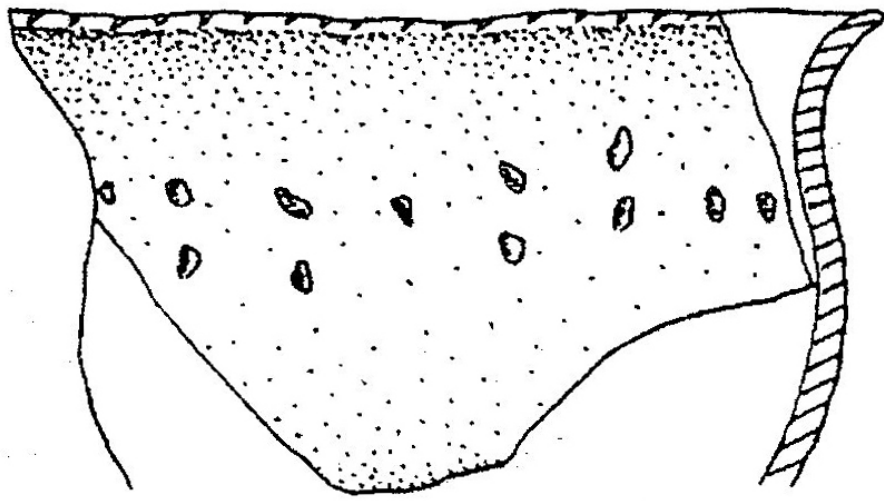
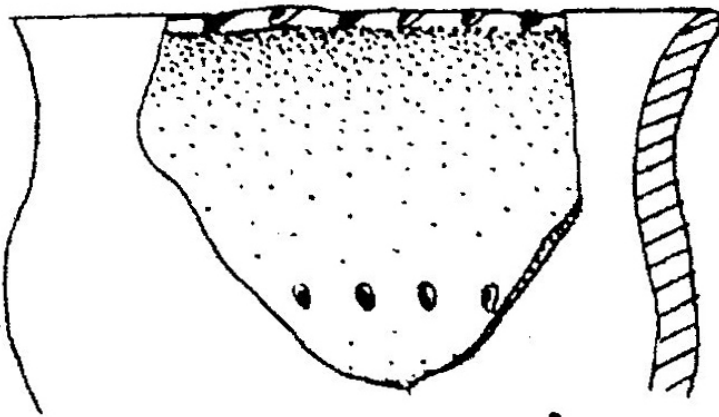

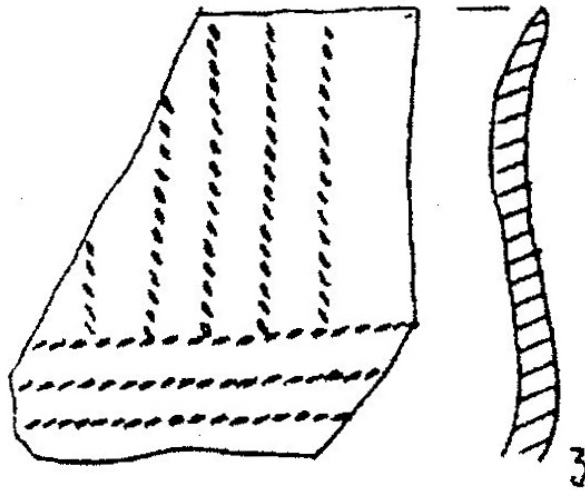
Рис.2. Винники. Урочище Жупан.
Фрагменти кераміки культури лійчастого посуду.

1

2

3

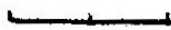

Рис.3. Винники. Урочище Жупан.
Фрагменти пізньотрипільської кераміки.

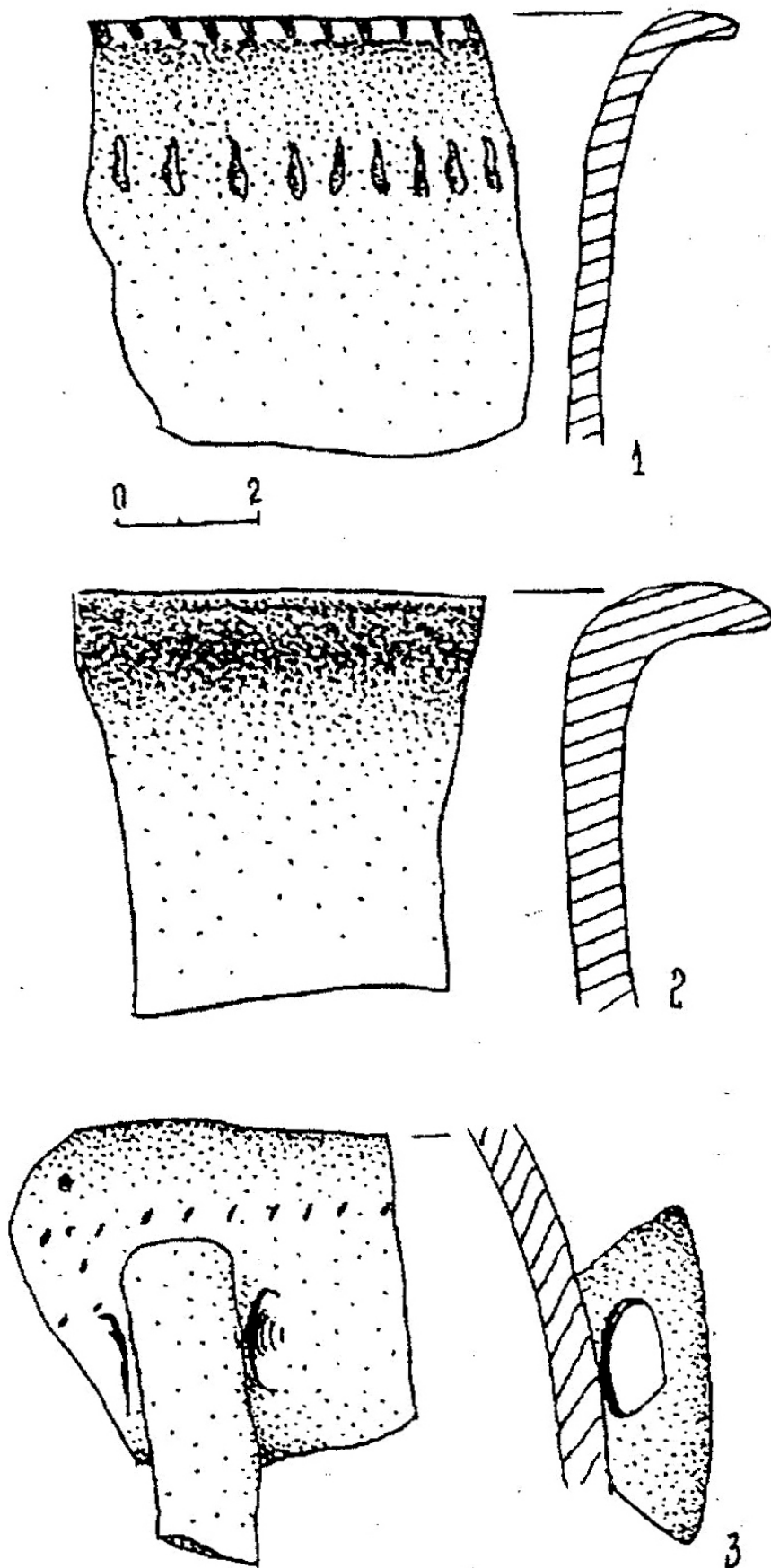

Рис.4. Винники. Урочище Жупан.
Фрагменти пізньотрипільської кераміки.

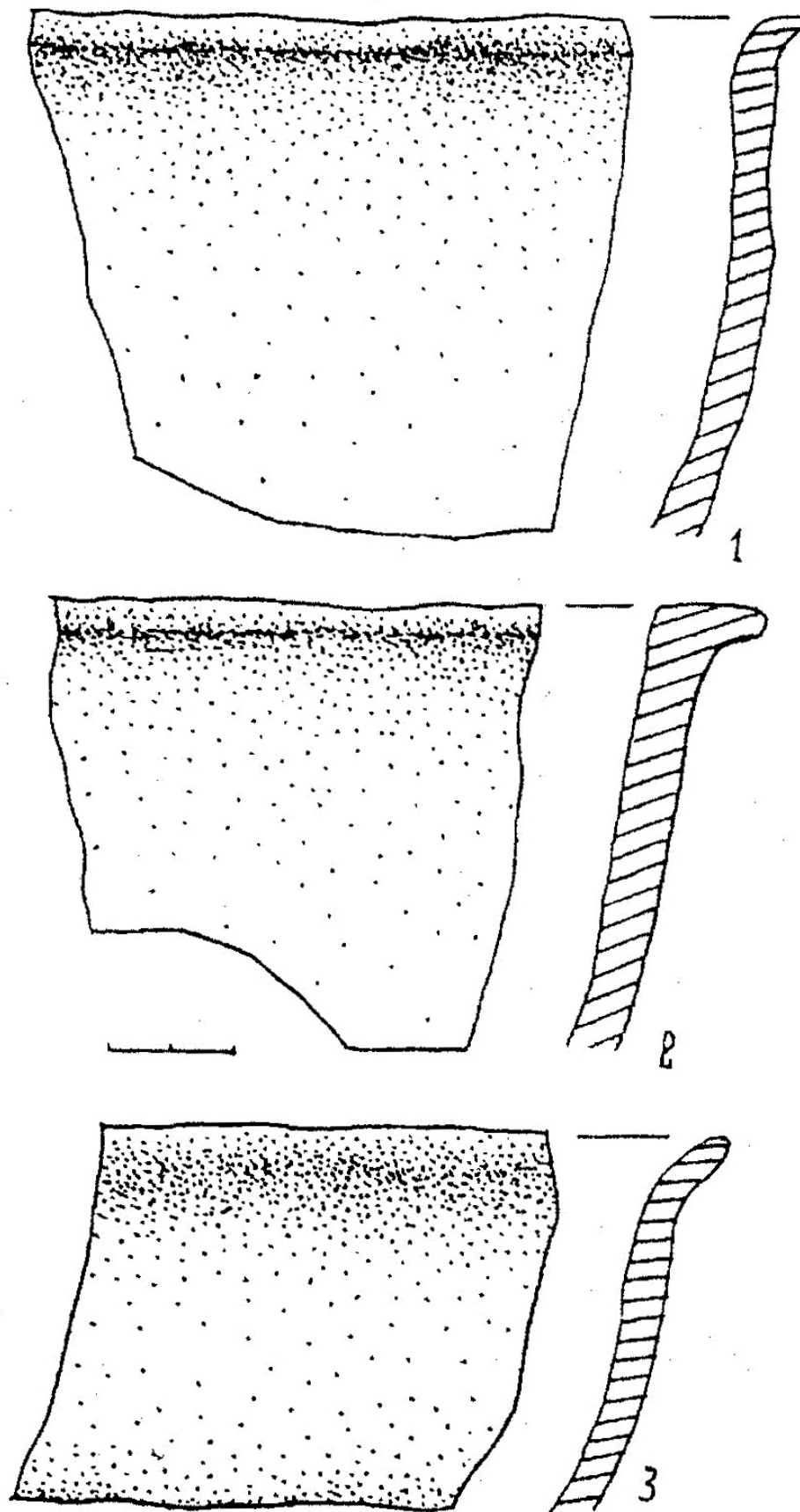

Рис.5. Винники. Урочище Жупан.
Фрагменти пізньотрипільської кераміки.

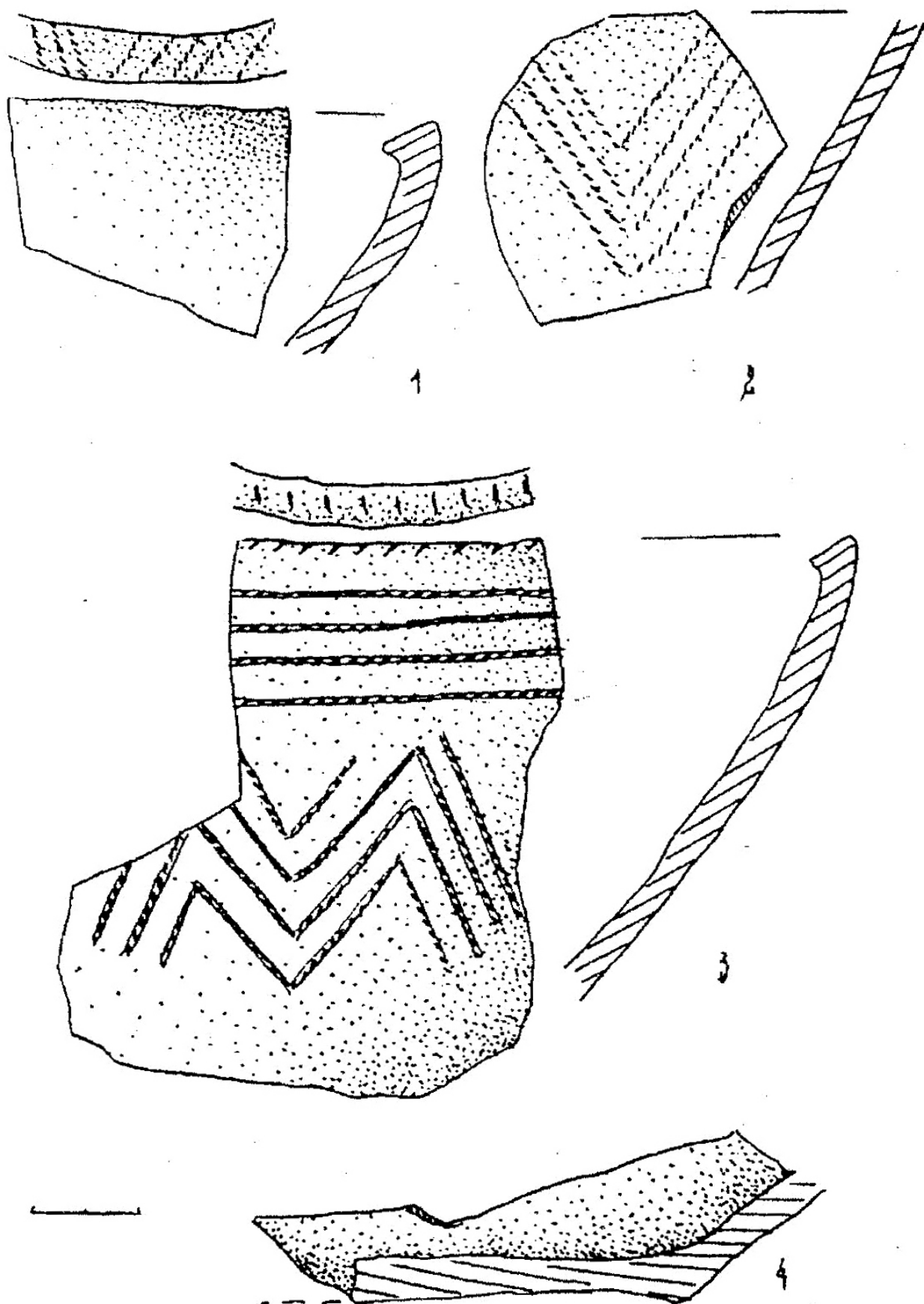

Рис.6. Винники. Урочище Жупан.
Фрагменти пізньотрипільської кераміки.

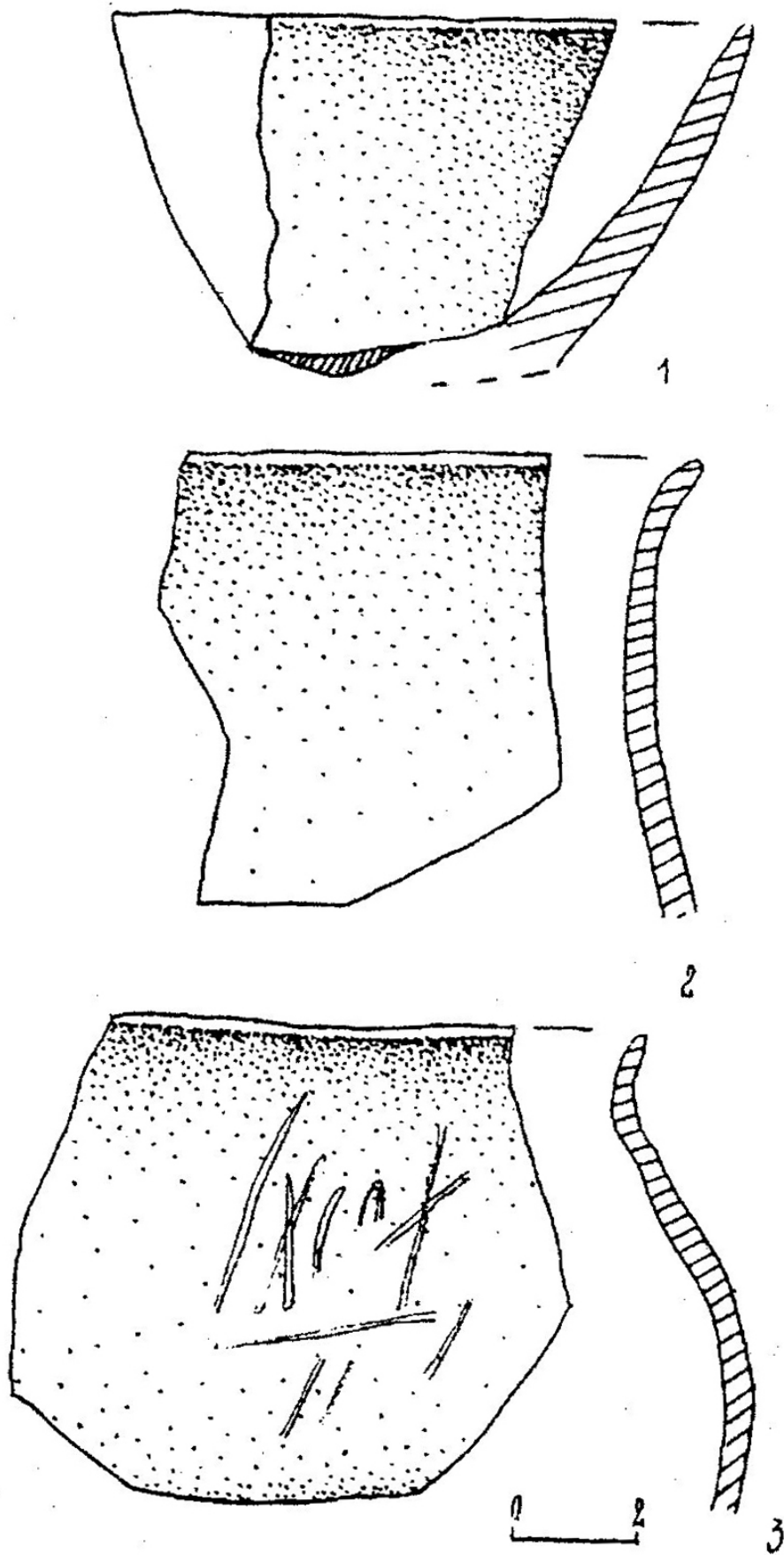

Рис.7. Винники. Урочище Жупан.
Фрагменти пізньотрипільської кераміки.

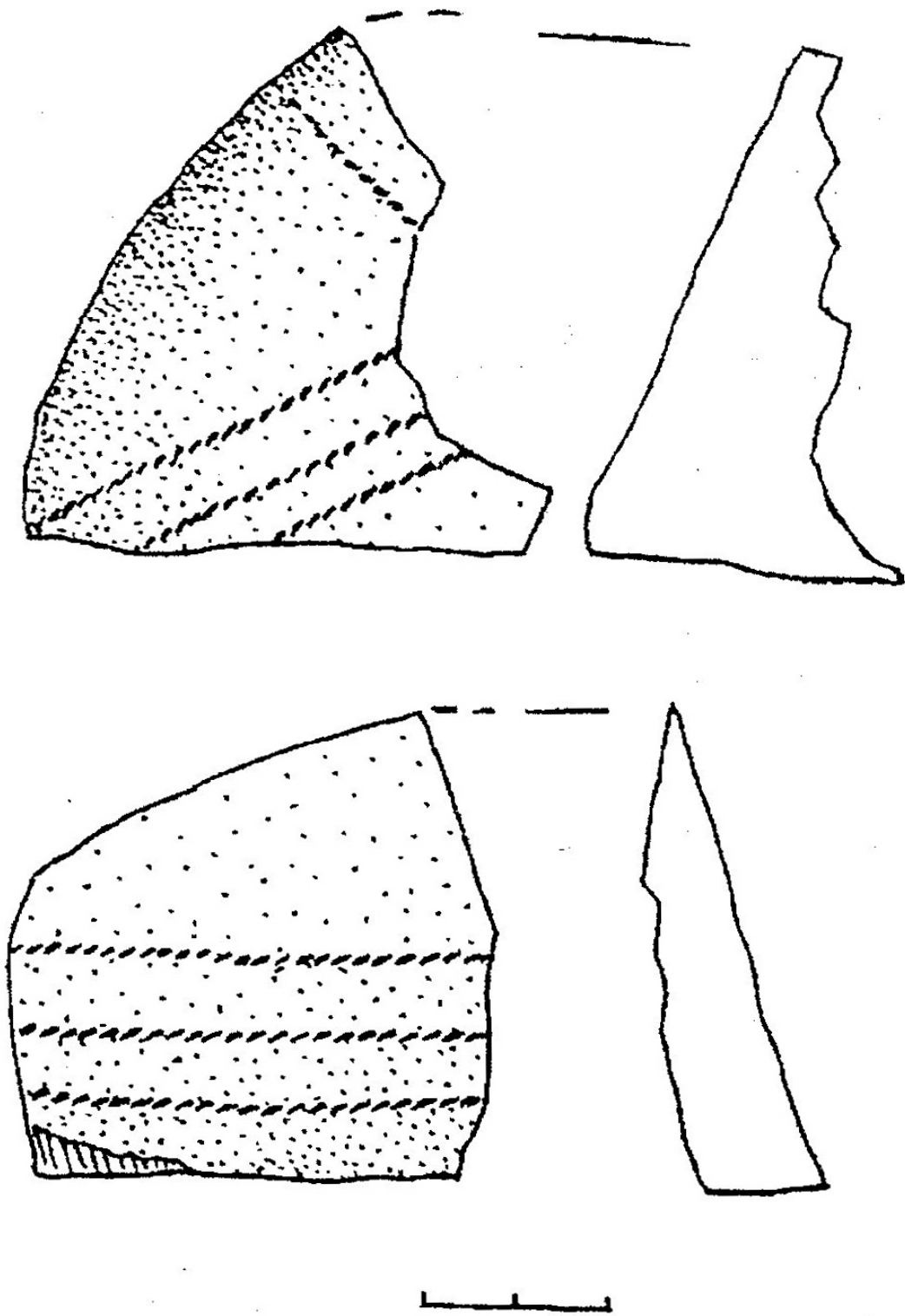

Рис.8. Винники. Урочище Жупан.
Фрагмент пізньотрипільської фігурки

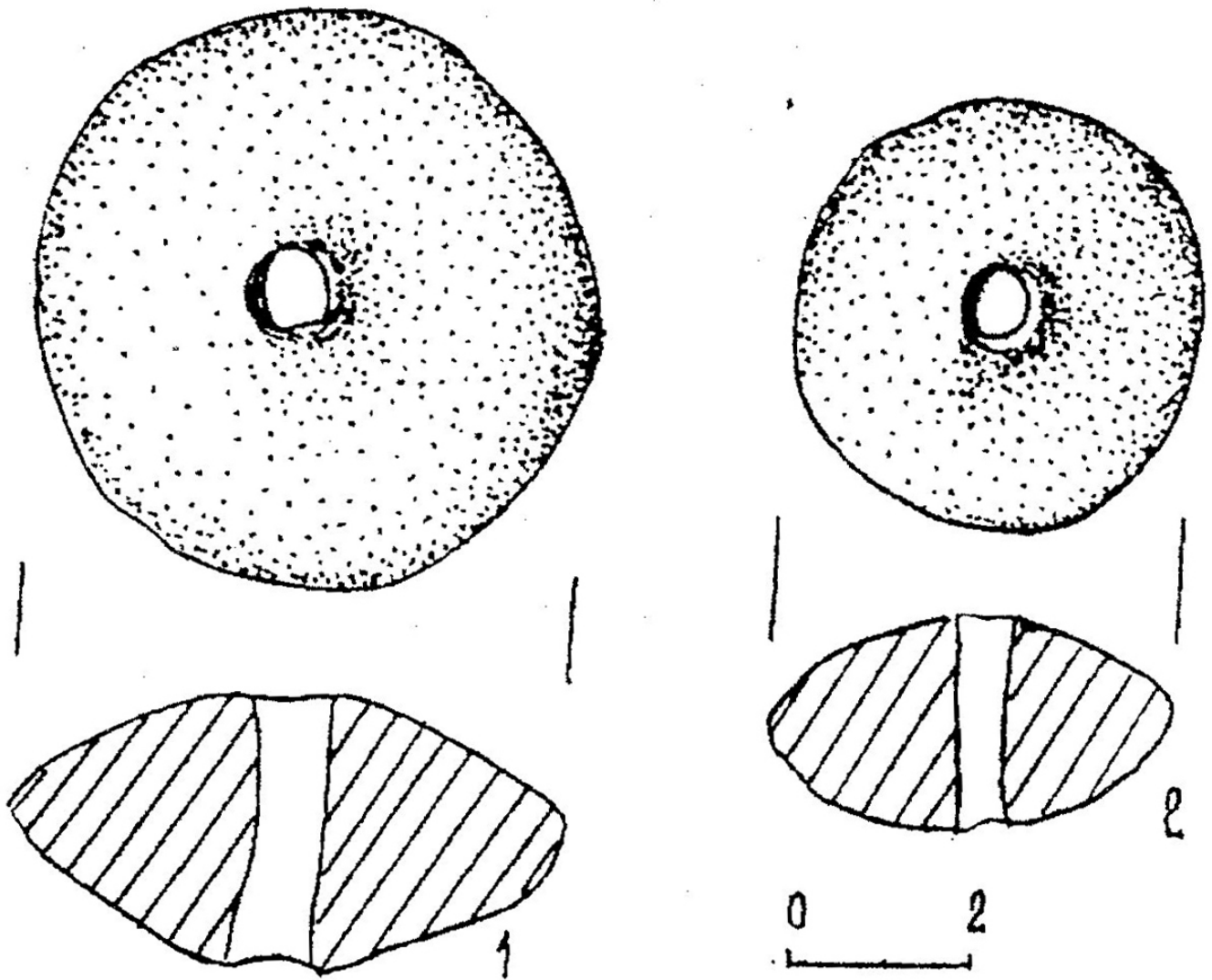

Рис.9. Винники. Урочище Жупан. Глиняні пряслиця.

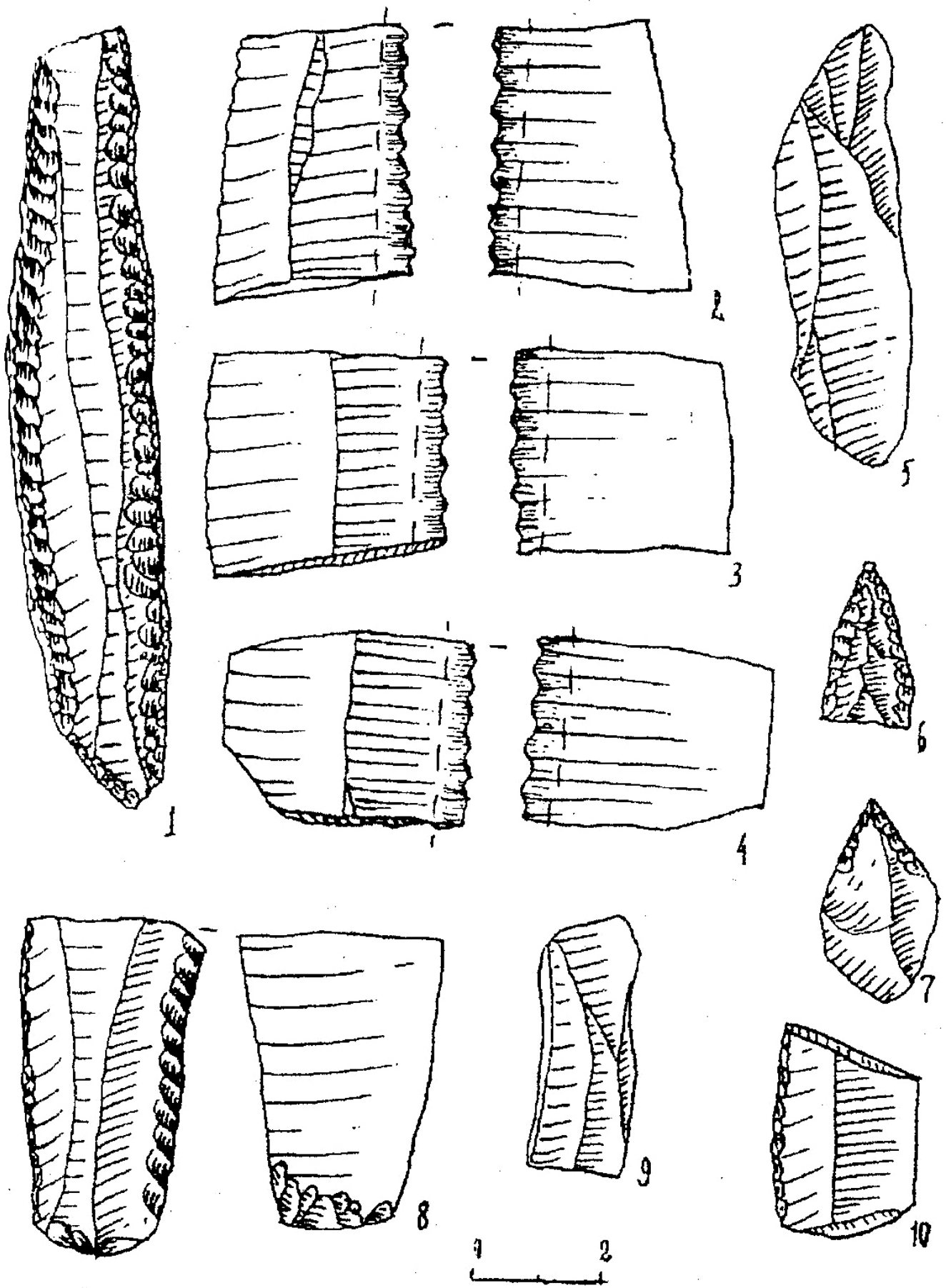

Рис.10. Винники. Урочище Жупан. Крем'яні вироби.

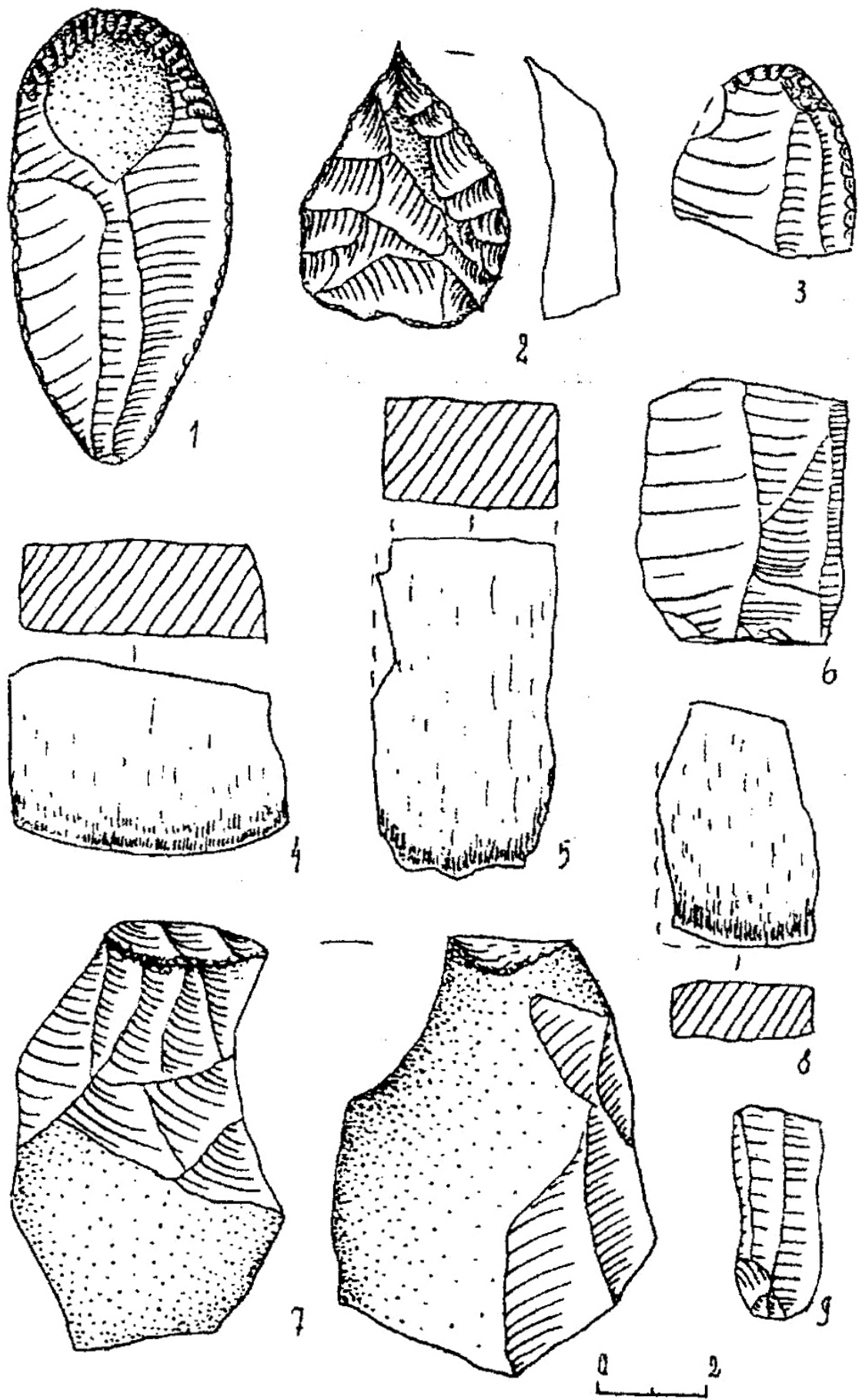

Рис.11. Винники. Урочище Жупан. Крем'яні вироби.